

*Rita Mulier (2' van rechts) in gezelschap van enkele Gentse
feministen voor een interview met Agnes Govaerts*

**Voor meer vrijheid en gelijkheid.
De nieuwe sociale bewegingen in opkomst**

Rita Mulier, deskundige in emancipatiezaken

Mijn ervaring met de ontstaansperiode van de nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen schreef ik neer aan de hand van mijn persoonlijke archieven in het boek Dwars en loyaal, een getuigenis over veertig jaar engagement⁽¹⁾. Het betrof in het bijzonder het project rond progressieve frontvorming van onder meer de CVP-Jongeren tussen 1969 en 1972, het tijdschrift voor politieke vernieuwing De Nieuwe Maand en andere tijdschriften waaraan ik sinds de jaren '70 meewerkte, en het experiment met nieuwe partijvorming in Politiek Alternatief. De geschiedenis van het feminisme waarvan ik persoonlijk bevoorrechte getuige en actor was, is een belangrijke onderdeel van het boek. Dit historisch verhaal is ingebed in een beknopt biografisch relaas waardoor het boek vlot leesbaar is. De toets aan de eigen levenservaring toont de spanning tussen de opvoeding in het traditionele christelijke milieu en de nieuwe ideeën die wij ontwikkelden en beleefden. Het conflict bleef niet uit. Dit leidde tot een steeds terugkerende strijd voor integriteit en de onvermijdelijke compromissen die men sluit voor het behouden van een persoonlijk evenwicht.

Het boek besluit met een polemisch naschrift (6 p). Daarin stel ik dat de beweging voor politieke vernieuwing en de feministische beweging wezenlijk gingen om een democratisch en sociaal geïnspireerd engagement voor een samenleving met meer vrijheid en gelijkheid. Wij dachten dat de tijd rijp was voor het hertekenen van de politieke structuren en het herschrijven van de programma's in verband met de relatie arbeid en kapitaal, de genderverhouding, de organisatie van werk en privé-leven. Beide bewegingen zijn gestart met een revolutionair elan dat geleidelijk is weggeëbd. Het succes van deze bewegingen houdt rechtstreeks verband met de aanwezigheid van dit revolutionaire elan.

Van het oude naar het nieuwe

Vlaanderen was traditioneel kerkelijk, gezagsgetrouw en conservatief. In de kerk, in de administratie, in de politiek, in de bedrijven gold een hiërarchische en paternalistische cultuur. De verzuimdheid hield een greep op alle levensfasen van de wieg tot het graf. Gescheiden moederhuizen, ziekenhuizen, scholen, sociaal-culturele verenigingen, vakbonden, ontspanningsclubs. Er was geen wisselwerking tussen de christelijke en de socialistische zuil. De moderniteit met de ideeën van de Franse revolutie werd in christelijke middens buiten de deur gehouden.

Ik had het geluk te mogen studeren. Aan de Leuvense universiteit waren tien procent meisjes in het eerste jaar rechten. Als studente in de rechten nam ik aanstoot aan de juridische positie van de gehuwde vrouw. Voor de uitoefening van haar rechten werd ze gelijkgesteld met de minderjarigen en de zwakzinnigen. In een vriendinnenkring lazen we Simone de Beauvoir⁽²⁾. We discuteerden over de discriminatie van vrouwen. Na een actieve en enthousiaste studententijd nam ik me voor om een beroepsloopbaan te combineren met een kinderrijk gezin. Toen ik trouwplannen had, kreeg ik mijn ontslagbrief in het katholiek onderwijs: mijn plaats was voortaan thuis. Ik stelde vast hoe de drukke bezigheden van mijn man, een dokter met een groeiende praktijk aan huis, en de snelle komst van vijf kinderen mij herleidden tot huisvrouw en meewerkende echtgenote. Actieve kinderbepanking was door de kerk verboden. Ik stopte uiteindelijk al mijn wetenschappelijke bezigheden. Slechts geleidelijk aan en met de hulp van buitenaf kon ik me aan dit lot ontworstelen.

Met enkele vriendinnen die hetzelfde lot deelden, organiseerden wij de Kring voor Universitaire Vrouwen. Een eerste poging om de isolatie te doorbreken.

Vernieuwing in de kerk

Tijdens mijn studententijd was ik lid geweest van de redactie van *Universitas*, het filosofisch tijdschrift van de groep rond de charismatische KUL-professor Albert Dondeyne, in de periode toen deze groep het tijdschrift *De Maand* oprichtte. Het maandblad had als doel het losmaken van geloof en politiek. Het was een voorloper op de ideeën van het Tweede Vaticaanse Concilie dat in 1962 door de charismatische, on-pauselijke paus Johannes XXIII bijeengeroepen werd te Rome. Het betekende een breuk met het beleid van zijn voorgangers die, conservatief en hiërarchisch, zich afkeerden van de moderniteit.

Mijn engagement voor maatschappelijke vernieuwing werd opnieuw gewekt toen ik in 1966 uitgenodigd werd om lid te worden van de Postconcliaire Raad van de Antwerpse bisschop. De vernieuwing in de kerk was voor mij en veel andere kritische christenen een teken van hoop. Dit zeer hiërarchisch gestructureerde instituut stond

gedurende vier jaar onder druk om een democratische inspraak te verlenen aan de mondig geworden leken. Voor het eerst kreeg de leek in de kerk erkenning als gesprekspartner en ervaringsdeskundige. Ik was gedurende enkele jaren lid van de werkgroep Dialoog die dit debat in de provincie Antwerpen organiseerde.

In de Theologische Academie leerden wij de bijbel en het evangelie kritisch te lezen en te herinterpreteren. Toen dit vernieuwend elan na enkele jaren wegebde, haakten vele katholieken stilzwijgend af. Terwijl in Nederland het debat binnen de kerk gevoerd werd, liepen in Vlaanderen de kerken leeg.

Een nieuwe visie op man en vrouw

De samenleving waarin ik ben grootgebracht hanteerde een heel duidelijke scheiding tussen mannen- en vrouwenrollen. Mannen zijn kostwinners en vrouwen zijn verzorgende moeders. Ze zijn begaan met kinderen, staan in voor gezelligheid en voor hygiëne. Enkel dienende en zorgende beroepen zijn toegankelijk voor vrouwen. Het onderwijs, de verpleging, de personeelszorg. Een gehuwde vrouw hoort thuis te blijven want het gezin komt op de eerste plaats. Omdat dit denken vooral eigen was aan de burgerij stond het ook model voor wie opklom op de maatschappelijke ladder. Er waren vanzelfsprekend veel vrouwen die 'om den brode' werkten. Wanneer de man genoeg verdiende voor het ganse gezin en de vrouw thuis kon blijven betekende dit sociale vooruitgang.

Ik was in mijn jeugd gebotst op de smalle sekserollenpatronen die vrouwen en mannen beknelden en waartegen vooral vrouwen revolteerden. De Katholieke Arbeidersvrouwen Gilde (KAV) begon zich te roeren rond de discriminatie van de vrouw in het recht. Deze sociaal-culturele vereniging, ooit ontstaan als vrouwenvakbeweging, bereikte massaal de huisvrouwen tot in de kleinste dorpen van Vlaanderen. Naast haar praktische school bezat zij een goed uitgebouwd netwerk in de parochiecentra waar op een eigentijdse wijze aan volksopvoeding werd gedaan. Het werd voor mij een nieuw werkterrein.

Ik werd uitgenodigd door nationaal secretaris Rika Steyaert om voor hen een nieuwe visie op man en vrouw uit te schrijven. Ik greep de kans en het leidde tot een nieuwe start in mijn loopbaan via het freelance vormingswerk. De tekst, die begin 1967 verscheen in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*⁽³⁾, brak met het christelijke traditionele ideaal van de gescheiden rollen voor gehuwde vrouwen en mannen. De visie pleitte voor de erkenning dat beiden een privé- en een maatschappelijke taak te vervullen hebben. Dit artikel maakte ophef in het christelijke milieu. Het werd opgenomen in *De vrouw, een nieuw statuut*, later heruitgegeven als *Het oranje boekje van de vrouw*, dat vanaf 1968 de leidraad werd voor het programma van de KAV.

Een generatieconflict

Het was niet alleen in de kerk dat de zucht naar democratisering klonk. Ondertussen hadden de studenten de roep om inspraak overgenomen en dit luidde enkele woelige jaren in. Het jaar 1968 bracht in de Westerse wereld de verbeelding aan de macht en ook de seksuele revolutie. Deze internationale beweging werkte aanstekelijk en ook bij ons kwam de studentenpopulatie in opstand. De nieuwe ideeën werden via televisie, kranten en brochures verspreid. Wij lazen ze gretig. Heel wat jongerenbewegingen voerden aanstekelijke discussies en startten een eigen koers.

Toen de gemeenteraadsverkiezingen in aantocht waren, werd in Antwerpen gezocht naar een coalitie tussen de nieuwe groepen die inspraak wilden in de stad en allerlei kleinere partijen van linkse signatuur. Zij keerden zich tegen het establishment en dachten te leven in een prerevolutionaire tijd. Er werd sterke taal gesproken en gedacht in termen van voor en na de revolutie.

In de CVP-Jongeren groeide een progressieve beweging rond voorzitter Wilfried Martens en zijn rechterhand Jean-Luc Dehaene. Ze discuteerden over het thema progressieve frontvorming. Dit was voor mij fascinerend. Mijn keuze voor de CVP lag voor de hand. Mijn vader was voor deze partij senator en lokaal voorzitter in Kortrijk geweest en ik had al een keer op een Antwerpse CVP-lijst gestaan. Ik werd door de Jongeren gevraagd om mij kandidaat te stellen voor het hoofdbestuur van de CVP. Aan één derde vrouwen en één derde jongeren werd een plaats gewaarborgd in het verkozen deel van dit politieke orgaan. Ik werd verkozen met steun van het ACW en meteen gecoöpteerd in het nationaal bureau van de CVP-Jongeren. Het was de start van vier jaar intens politiek engagement dat een definitieve wending gaf aan mijn toekomst.

Een van mijn eerste opdrachten in 1969 was het schrijven van een nota over het gezin in voorbereiding van het programmacongres van de partij. Centraal stond nu het ontkoppelen van seksualiteit, huwelijk en voortplanting.

Diverse baanbrekende manifesten zagen het licht. Na het manifest over de herinrichting van het land tot een confederatie, het stokpaardje van Martens, werd gediscuteerd over het *Manifest Partijvernieuwing* van de hand van Jean-Luc Dehaene en *De Open Gemeenschapsschool* waaraan ook Georges Monard, huidig secretaris-generaal van het Vlaams Departement Onderwijs, meeschreef.

De socialist Lode Hancké had in de krant *Vooruit* een interviewreeks met socialistische en christen-democratische leiders over het travaillisme gepubliceerd. Hij stelde vast dat er verandering op til was. De CVP-Jongeren schreven een scenario neer over hoe de kern van de partijvernieuwing gedragen zou worden door de christelijke en socialistische arbeidersbeweging. Er werd overlegd met de leiding van de Jongsocialisten.

De toen nog nationale BSP-voorzitter Leo Collard sprak zich uit voor een front van de progressieven. Zijn partijbureau volgde slechts schoorvoetend. Aan CVP-zijde werd dit idee snel gekelderd. Zelfs de tenoren van het travaillisme reageerden negatief. Een jaar later pleitte BSP-voorzitter Leburton voor een partij "*fort et uni*" terwijl bepaalde

CVP-kringen het discours startten over de christelijke waarden van het personalisme. Op het programmacongres van de CVP, december 1970, triomfeerden de Jongeren. Ze kregen op een onbewaakt ogenblik enkele belangrijke partijbonzen, die vooral voor het federalisme gewonnen waren, achter hun ideeën.

Radikaal, het nieuwe blad van de CVP-Jongeren met Ward Bosmans als hoofdredacteur, verspreidde onze kritische en vernieuwende ideeën. Op congressen en studiedagen werd geprobeerd om ook de achterban mee te krijgen. Dit ontlokte oprispingen in het hoofdbestuur van de CVP en een discussie over de onafhankelijkheid van de jongerenbeweging en van hun tijdschrift. Ward Bosmans verloor zijn job als vormingsverantwoordelijke bij het ACV, door een artikel over de rol van het ACV als stakingsbreker bij de Fordfabrieken te Genk.

Ook elders vielen er slachtoffers onder de jongeren die revolutionaire ideeën verspreidden, onder andere bij Jong-Davidsfonds. In de christelijke jeugdbeweging trad een scheuring op. Een soortgelijk generatieconflict tussen hoofdredacteur Mark Grammens en de eigenaar van het jezuïetenblad *De Linie* had in 1964 al aanleiding gegeven tot het ontstaan van het onafhankelijk cultureel weekblad *De Nieuwe*. Nu leidde het uitgeven van een seksnummer tot het stopzetten van *Universitas*.

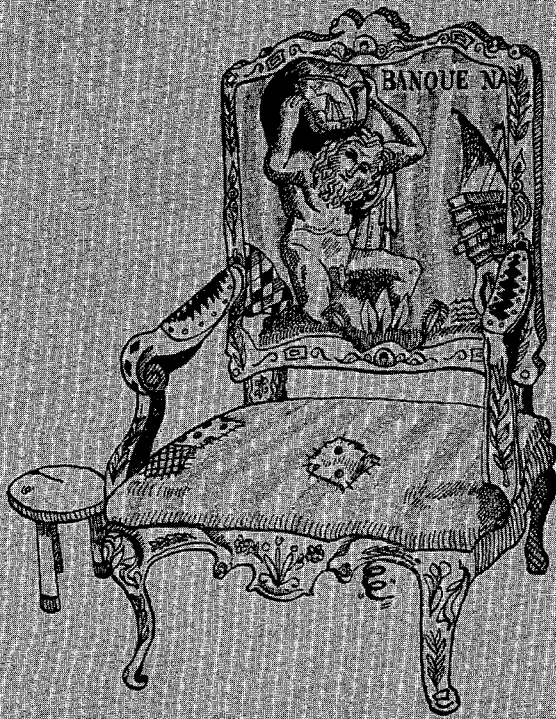
Wilfried Martens werd in 1972 verkozen tot nieuwe partijvoorzitter, nadat hij de vernieuwende ideeën had afgezworen bij alle machtscentra van de beweging, de Guimardstraat van het katholiek onderwijs, het bisdom, de Boerenbond. Hij deed de deur dicht. De speeltijd was voorbij, het werd verzamelen geblazen. In 1993 stapte ik uit de CVP.

De progressieve frontvorming

Ondertussen waren er nieuwe broedplaatsen ontstaan voor de ideeën van de progressieve frontvorming. Het tijdschrift voor politieke vernieuwing *De Nieuwe Maand* was er een van.

In 1970, na twaalf jaargangen, besloot de redactie van *De Maand* - zij het niet unaniem - dat het doel bereikt was. Gelovigen konden nu voor de partij van hun keuze stemmen. Jañ Grootaers en Jef Van Bilsen namen contact op met de CVP-Jongeren, die ze polsten over hun interesse voor een vernieuwd tijdschrift met een travaillistische aanpak. Een tijdschrift gemaakt door vooruitstrevende socialisten en christenen. Ik werd aangezocht om als hoofdredacteur de eerste redactie samen te stellen. Voor mijn redactie kreeg ik steun van de socialist Marcel De Neckere en enkele redactieleden van *Links*, van journalist Lode Hancké en van enkele centrale figuren van de CVP-Jongeren rond Jean-Luc Dehaene. Omdat ik de nieuwe basisbeweging bij het initiatief wilde betrekken, nodigde ik ook een aantal onafhankelijke christenen en socialisten uit, onder wie Frans Swartelé van Welzijnszorg en Wereldscholen, de socioloog Luc Huyse, Herman Wuyts van De Wakkere Burger, leden van de Vereniging voor de Open Gemeenschapschool.

de nieuwe maand

DEMOCRATIE op ondernemingsvlak

Standzaard Uitgeverij
Antwerpen / Utrecht

Jaargang 14, nummer 4
mei 1971

Het eerste nummer van De Nieuwe Maand met een volledig nieuw samengestelde redactie

Er werd intens gewerkt in de redactie en in werkgroepen rond tal van politieke thema's: de staats hervorming, het onderwijs, de volksopvoeding en de informatieproblematiek, de ethische problemen. De neerslag van het werk verscheen in het tijdschrift en in redactionele standpunten stak de redactie haar nek uit. Dit soort pluralistische samenwerking lijkt nu, alhoewel nog steeds niet zeer courant, bijna vanzelfsprekend. Toen was het compleet nieuw en vol spanning. Het was een uniek experiment en wij waren ons zeer bewust van het pionierswerk dat we deden.

Een in de jaren '70 zeer wijd verspreide discussie ging over de vraag of men binnen dan wel buiten de structuren moest werken aan verandering. Persoonlijk heb ik steeds gekozen voor én binnen én buiten, maar voor de meesten was er slechts één goede keuze. Er ontstonden conflicten tussen de meer partijgebonden leden en de leden van de basisbeweging. Een van deze conflicten betrof de samenwerking voor een manifestatie van 'klein links' waaraan RAL en AMADA, van uiterst linkse signatuur, en de KP meewerkten. De gevestigde partijen en vakbonden trokken zich omwille van deze samenwerking terug, maar een aantal redactieleden engageerden zich voor de groep *De Nieuwe Maand*. Dit leidde tot paniek bij de socialistische en christen-democratische partijleden in de redactie. Een ander conflict barste los toen Jan Vanriet ter gelegenheid van het verschijnen van het *Roodboek* van de Jongsocialisten de socialistische roos met een rechter- en een linkervuist op de rode cover van ons maandblad tekende en er bijschreef: "*Wij steunen het Roodboek*". Bij dergelijke incidenten verdwenen redactieleden en werden er nieuwe binnengebracht die het zuilenevenwicht moesten herstellen. Tot de positie van Jean-Luc Dehaene het balanceren op het koord niet meer toeliet en hij onder druk van de partij en van het ACW - hij had toen een brugfunctie tussen beide - in 1978 het vlaggenschip van de politieke vernieuwing moest verlaten. Alleen voor de meer onafhankelijken, Gilbert De Swert van de ACV-studiedienst, Paul Pataer van de Landelijke Bedienden Centrale en Jef Foubert van de KWB, werd het nog niet te heet.

Ondertussen startte Ward Bosmans in 1971 Politiek Alternatief (PA). Het begon als een beweging die de kloof wilde overbruggen tussen de progressieve delen van de twee grote vakbonden en hun socio-culturele aanverwanten, en de nieuwe basisbeweging met de vele kernen rond de derdewereldproblemen, de volkshogescholen, de Wakkerre Burger. Dogmatisch links werd buitengehouden. Op het hoogtepunt waren er vijfhonderd aangesloten leden. In verschillende steden organiseerde PA programmacongressen. Maar toen de politieke kern te snel tot partijvorming wou overgaan, viel de groep uiteen. Voor veel christenen was de zuil hun broodheer. De socialisten bleven in hun vaderhuis en de basisbeweging was al te zeer antipolitiek gezind om deze stap te ondersteunen. In 1978 werd PA opgedoekt. Ward Bosmans en Luc Huyse traden toe tot de Socialistische Partij. Ikzelf koos voor onafhankelijkheid. Heel wat mensen uit de basisbeweging gingen de lange weg op van het anders gaan leven en via de milieubeweging belandden ze uiteindelijk tien jaar later bij Agalev.

Toen de progressieve frontvorming als idee voorbij was, want niet realistisch, bleef niets anders over dan een erg pragmatische aanpak. De Socialistische Partij lanceerde Doorbraak. Het betekende zoveel als: "Kom bij ons en maak de SP sterker". Ze ruimde plaatsen op de verkiezingslijsten voor progressieve onafhankelijke kandidaten. Voorzitter Karel Van Miert en Paul Pataer lanceerden in 1985 PAKS, het Progressief Akkoord Kristenen en Socialisten. Pataer was secretaris van de Landelijke Bedienden Centrale van ACW-strekking en door zijn overstap naar een socialistische lijst zegde het ACV zijn baan op. Samen met Pataer stonden nog negen anderen, meestal ACV-ers, op de PAKS-lijst voor de nationale verkiezingen. Ook ik zegde toe en was een tijd actief in deze groep. Het programma was rood-groen. Niemand werd verkozen, maar Pataer werd gecoöpteerd senator. De groep had contacten met de redactie van *Links* die de uitgave van dit links-socialistische opinieblad stopzette. Samen werd dan maar een nieuw blad uitgegeven, *Nieuw Links*, een blad voor een rood-groene beweging. Het werd kunstmatig als tendensblad in stand gehouden tot ook Pataer uit de politiek verdween.

De pers als vierde macht

De CVP-Jongeren wilden zich begin jaren '70 bezinnen over de toenemende concentratie in de pers en de verzuimdheid van de media. De kranten hadden alle bindingen met de politieke groepen en bespeelden zo de publieke opinie. In het maandblad *Streven* dat de jezuïeten in Vlaanderen en Nederland uitgaven schreven Ward Bosmans en ikzelf een artikel over de band tussen democratie en het hebben van een onafhankelijke pers⁽⁴⁾. Daarbij sloten wij aan bij een nationale en internationale discussie over trustvorming in de pers, autonomie van de redactie tegenover de eigenaren en pluralisme in de informatie. Wij pleitten voor maatregelen die de zwakke bladen zouden ondersteunen met het doel een waaier aan opinies te behouden. Wij waren van oordeel dat er behoefte was aan een persraad voor het bewaken van de eigen deontologie met daarin vertegenwoordigers van de journalisten, de communicatiewetenschappen en de bevolking. Van 1970 tot 1974 hadden Ward Bosmans en ikzelf een maandelijkse rubriek *Politiek Overzicht België* in *Streven*. Wij schreven vanuit een onafhankelijk standpunt een commentaar op wat er gebeurde in de partijen en hun bevriende organisaties, in de basisbeweging, over het nieuwe ideeëngoed. Na vier jaar werd onze opdracht opgezegd omdat wij ons steeds scherper anti-CVP profileerden, wat voor reactie zorgde.

In de jaren '70 startte *De Nieuwe* met een debat tussen schrijvers van columns over allerlei actuele onderwerpen. Het blad had twee doelstellingen: het zwaaien met de leeuwenvlag in het unitaire België en nieuwe culturele stromingen promoten onder jonge intellectuelen en kunstenaars. Ook communistische sympathieën kwamen aan bod. De teneur was kritisch. Toen Mark Grammens in 1976 het *Tijdschrift voor Diplomatie*

wilde opstarten, werd ik hoofdredacteur van zijn weekblad. Ik engageerde een aantal mensen uit de nieuwe basisbeweging, uit PA en uit de redactie van *De Nieuwe Maand* om te schrijven voor het opinieweekblad en startte met werkgroepen. Het was mijn bedoeling geleidelijk aan met het blad te evolueren van een uitgesproken Vlaams-nationalistisch naar een meer basissocialistisch engagement. Er werd ruimte vrijgemaakt voor een Waalse opinie. Klassensolidariteit met Wallonië kon bijvoorbeeld een goed tegenwicht bieden tegen de verrechtsing die ik verwachtte in een gefederaliseerd Vlaanderen.

Na zes maanden haakten een aantal traditionele lezers af, terwijl er nog onvoldoende tijd was om een nieuw lezerspubliek aan te boren. Naar aanleiding van conflicten nam ik ontslag en Mark Grammens nam het blad weer over met een uitgesproken Vlaamse koers in de hoop zijn Vlaamsgezinde lezers terug te winnen. Hij richtte zijn scherpe pen tegen het Egmont-pact waarbij de Volksunie uit de oppositie trad en samen met het Front des Francophones wou meewerken met de regering. In latere jaren verzeilde Mark Grammens in het vaarwater van het Vlaams Blok. Het blad ging overkop in 1985.

Een met mij solidaire groep wilde een nieuw progressief opinieweekblad starten en zocht gedurende twee jaar tevergeefs naar middelen. Toen lanceerde Johan Anthierens het satirisch blad *De Zwijger*. Na een kort leven ging het overkop. Later werden nog andere pogingen ondernomen. Eén daarvan was *Toestanden* in 1988 en nog later *Markant* in 1990. Maar alle pogingen waren doodgeboren kinderen wegens een gebrek aan startkapitaal. Meestal was er voldoende talent en visie, maar het opzet was niet commercieel ondersteund. Dat was wel het geval bij het weekblad *Knack*, een initiatief van uitgeverij Roularta dat tijdens de jaren '70 zwaar commercieel gesteund werd vooraleer het echt van de grond kwam.

De feministische beweging

De discussie over het werken binnen of/en buiten de structuren werd ook gevoerd in de feministische beweging. Zij startte met een revolutionair elan. Dolle Mina die de kat de bel aanbond, had meteen een marxistisch ideeëngoed. Het Vrouwen Overlegkomitee (VOK) koos voor een pluralistische samenwerking, maar met een onafhankelijke autonome opstelling van zijn leden.

De vrouwelijke redactieleden van *De Nieuwe Maand* nodigden in 1972 progressieve en feministisch denkende vrouwen van de diverse verzuilde organisaties, partijen, vakbonden, instellingen en media uit om met vrouwen uit de beginnende feministische beweging samen te zitten en uit te zoeken waarom de vrouwenzaak niet vooruitging. Wij hebben toen ontleed waarom de vrouwen nergens deelden in de macht en hoe daarin verandering kon komen. Samenwerken werd het sleutelwoord. Uit het relaas

van de stichtingsvergadering van het VOK citeer ik het besluit van de vrouwen: "[...] dat zij zich niet meer door partij- of groepsbelangen zullen laten verdelen. Strategisch zullen zij de verzuimdheid van 'links, rechts, rooms en vrijzinnig' doorbreken. Alleen samen kunnen ze een vuist maken en samenwerken aan een nieuwe democratische maatschappij voor vrouwen en mannen." Het relaas van de ontstaansgeschiedenis van de samenwerking binnen het VOK werd neergeschreven in een themanummer van *De Nieuwe Maand*⁽⁵⁾ dat er ook een redactioneel standpunt aan wijdde. Kort daarop, in november 1972, had de eerste nationale vrouwendag plaats te Brussel. Simone De Beauvoir en Germaine Greer waren onze sprekers. De opkomst was tegen alle verwachtingen in en niettegenstaande ons gebrek aan middelen overweldigend. We telden tienduizend deelnemers. De politie moest om de brandveiligheid te waarborgen de laatstaangekomenen de toegang tot de Passage 44 weigeren. De feministische beweging was 'alive and kicking' en sloot blijkbaar aan bij wat leefde bij de bredere bevolking.

Van bij de start werd gewerkt aan een politiek urgentieprogramma over volgende thema's: gelijke rechten, gelijke kansen op arbeid en verloning, gemengd onderwijs en opvoeding, recht op seksualiteit en gewenste kinderen.

In 1975, het UNO-jaar van de vrouw, werden onze thema's door de meeste partijen in hun verkiezingsprogramma's opgenomen. De vrouwenzaak kreeg ruimte in de pers. Op de Vrouwendag van 11 november te Hasselt maakten wij de balans op van het internationale jaar van de vrouw. "*Dit is het jaar van de werkloze vrouw*" was onze conclusie. Het VOK besloot om in 1976 geen vrouwendag te organiseren omdat de feministische thema's gerecupereerd werden met lippendienst en omdat het revolutionaire elan geen ruimte meer kreeg. Omwille van de zaak Peers, de dokter die wegens zijn abortuspraktijk gearresteerd werd, kwam er toch onder impuls van de abortuscomités over de taalbarrière heen een nationale Vrouwendag. De dag had opnieuw een revolutionair standpunt: "*Abortus uit het strafrecht, de vrouw best!*". De christelijke organisaties haakten af. Voortaan zou het thema bepalen wie wel of wie niet meedeed aan de jaarlijkse vrouwendagen.

Tussen 1975 en 1981 werden de wetten die de verhouding tussen de geslachten regelen hervormd. De wet op het ouderschap, het statuut van de huwelijkse goederen, de gevolgen van overspel op echtscheiding. Discriminatie bij de toegang tot en de promotie op het werk werd verboden. Gelijke behandeling op de werkplek werd opgelegd. Maar het recht op arbeid van de gehuwde vrouw en op werkloosheidsvergoeding bleef een delicate materie. De economie had flexibele vrouwen nodig om de spanningen op de arbeidsmarkt te regelen. Geen vrouwelijke kostwinners met gelijk loon voor gelijkwaardig werk. Het verworven recht op arbeid blijft voor vrouwen daarom tot op vandaag precair.

Het abortusprobleem, een ethische kwestie waarbij de betrokkenheid van de bevolking zeer groot is, kon slechts moeizaam door de politici opgelost worden. Nadat gedurende meer dan dertien jaar de opeenvolgende regeringen dit conflict in de ijskast stopten, werd de kwestie uiteindelijk verwezen naar het parlement. Pas nadat bleek dat

er tot in het hart van iedere zuil voorstanders waren van legalisering van abortus, werd in 1990 de nieuwe abortuswet met een in België absoluut ongewone procedure bekrachtigd⁽⁶⁾.

Het emancipatiebeleid na 1985

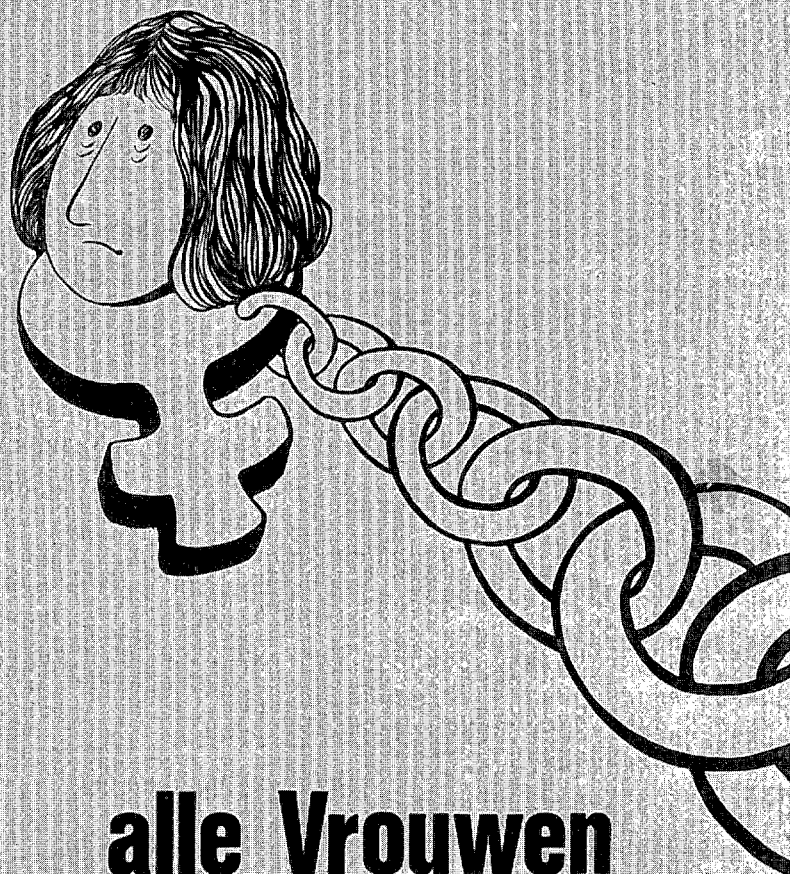
De vrouwenbeweging van de jaren '80 en '90 eiste een emancipatiebeleid op regeringsniveau en paritaire democratie voor vrouwen en mannen en werd daarin gesteund door Europa. Er kwam eerst een staatssecretariaat voor het maatschappelijk emancipatiebeleid en later een federale en een Vlaamse minister voor de Gelijke Kansen. Minister Miet Smet legde een positieve-actiebeleid op aan de administraties.

Ik kreeg in 1991 van de Vlaamse regering de opdracht om het emancipatiebeleid te organiseren bij de Vlaamse ambtenaren en deed dit vanuit een onafhankelijke deskundige positie. Het was een moeilijke opdracht en het leverde heel wat spanningen op met de minister en met de top van de administratie. Het succes was wisselend. Maar niemand kon nog naast het probleem kijken. Er werd veel gerealiseerd maar het was vaak een processie van Echternach: drie stappen vooruit en twee achteruit.

Een heikel punt betrof de ongewenste intimiteiten op het werk. In mijn ombudsopdracht voor de Vlaamse ambtenaren kreeg ik intens met dit probleem te maken. Met Luce Irigaray kan ik beamen dat een hooggeplaatst man - het kan ook een goed aan de mannencultuur geassimileerde vrouw zijn - als strategie zijn medewerkers, als voorwerpen van zijn mannelijke orde, kan maken tot waterdraagsters voor zijn succes. Als hij hen bovendien ook seksueel misbruikt, bijvoorbeeld om dan beter bevredigd te kunnen werken, dan vinden zijn bazen en collega's dat binnen het gender-mannelijke denken eigenlijk goed en efficiënt en volgens de ware hiërarchie van waarden⁽⁷⁾.

In mijn eindconclusie na vijf jaar ervaring als Opdrachthouder voor Emancipatiezaken bij de Vlaamse Gemeenschap stelde ik dat de echte gelijke kansen er pas komen met een generevenwichtig management. Naast aandacht voor prestaties en kostenbeheersing (de Vlaamse Gemeenschap was zich onder minister Luc Van den Bossche intens aan het reorganiseren), moet er aandacht gaan naar het recht op welzijn van de ambtenaren. Het goede beheer van hun talenten en een zorgzaam werkklimaat staan daarbij centraal⁽⁸⁾.

Uiteindelijk voerden de regeringen in 1997 de één-derde-regel bij de vertegenwoordiging van de geslachten in de adviesorganen in. Een eerdere poging bij de federale regering mislukte omdat de regel niet afdwingbaar was. Onder druk van de UNO-vrouwenconferentie van Peking in 1995 werd de maatregel verscherpt en ook Vlaams Gelijke-Kansenminister Anne Van Asbroeck gaf een gelijkaardige maatregel sancties mee. Haar opvolgster Brigitte Grauwels voerde de Emancipatie Effect Rapportage (EER) in. Dit is een uitstekend beleidsinstrument om het effect op de gelijke kansen

**alle Vrouwen
in de passage 44
brussel**

11 november 72 van 10 tot 18u

kinderopas voorzien

De eerste nationale vrouwendag in 1972: een overweldigend succes

van vrouwen en mannen te onderzoeken en zo het Echternach-effect tegen te gaan, op voorwaarde dat de toepassing van de EER in bekwame handen is.

Verantwoordelijk zijn voor emancipatiezaken was geen populaire opdracht. Voor de meeste emancipatieambtenaren was de opdracht bovendien concurrerend met hun functie. Ik zag dat hun invloed toenam wanneer zij zich onafhankelijk opstelden en steun zochten bij de publieke opinie en bij de ambtenaren zelf. Wanneer zij zich vooral partij- en gezagsgetrouw gedroegen en mikten op macht, verzwakte hun impact.

Ik ben van mening dat de afdwingbaarheid van zowel een congruent emancipatiebeleid in de administraties als van de één-derde-regel rechtstreeks verband hield met de opstelling van de dragers van dit beleid.

In de Waalse Gemeenschap kwam het emancipatiebeleid helemaal niet van de grond. Recent werd het Europees beleid gewijzigd en ook bij ons verschuift een en ander. De new-speak over gelijke kansen als voorwaardenscheppend beleid zonder resultaatverbintenis, het genderbeleid dat vooral de mannen niet voor het hoofd mag stoten en een premature mainstreaming kwamen in de plaats van het revolutionaire elan.

Een feministisch blad

Een beweging die zich respecteert wil een spreekbuis hebben. Even had het vrouwenmagazine *Mimo* een feministisch denkende redactie met Ingrid De Bie en Reina Asherman. Het blad sponsorde de tweede vrouwendag in Antwerpen. Na een zestal maanden werd *Mimo* door de uitgever opgedoekt.

In de jaren '70 doken overal alternatieve blaadjes op. Elke basisgroep en elk vrouwenhuis had er eentje. Sommige linkse bladen ruimden plaats voor een feministisch rubriekje. Maar een grote beweging wil meer. Zo ook de feministische beweging. Een eerste initiatief wou de feministische theorievorming stimuleren. Er werd in 1977 een redactiecollectief gevormd dat de *LeF-cahiers* plande, uitdiscuteerde en te boek stelde. LeF stond voor Links en Feministisch. De uitgever was het KP-gelieerde Mase-reelfonds. Er verschenen negen leuke boekjes van ongelijke kwaliteit over diverse onderwerpen, van vrouwenarbeid over kinderopvang tot Vlaamse heksen. Het allerlaatste ging over mannen. Telkens bevatten ze een stukje theorie en koppelden dat aan getuigenissen of rondetafelgesprekken. Het initiatief strandde omdat de afzet onvoldoende was. Nederland had geen interesse. Een deel van de redactie vond ook dat het opzet verwaterde door een teveel aan '68-gehalte (gevoelens en relaties) en te weinig marxistische ideeënontwikkeling. Het Mase-reelfonds kende moeilijke tijden en de redactie stopte het initiatief vroegtijdig met nog veel ideeën in de schuif.

In 1980 verschenen *Schoppenvrouw* van de fem-soc-beweging (feministisch en socialistisch) en *Lilith*, een uitgave van het VOK en dus pluralistisch. Het blad van het VOK wou de interne democratische discussie binnen de feministische beweging voeden. Getalenteerde auteurs en journalistes werkten eraan mee. Maar reclame mocht niet.

Pas toen het blad onafhankelijk werd en er meer aandacht kwam voor de vorm en de promotie kon het nog enkele jaren overleven om uiteindelijk samen te smelten met *Schoppenvrouw* dat na veel moeilijkheden recent ophield te bestaan.

Veel Vlaamse feministes lezen het Nederlandse feministische magazine *Opzij*. In de loop der jaren kreeg *Opzij* meer glitter en reclame en werd een heus succesvol magazine. Het had nooit aandacht voor het Vlaamse feminisme. Op een bepaald ogenblik had het een Vlaamse redactie voor een inlegblaadje dat alleen naar de Vlaamse abonnees ging. Een inlegkruisje dat recent verdween.

Vorming vanuit een spiegelstructuur

In het hele democratiseringsproces van de laatste halve eeuw heeft de vormingsgedachte een grote rol gespeeld. Het vrije denken, een streven eigen aan de moderniteit, verspreidde zich in Vlaanderen als een tegenstroom voor het 'top down'-georiënteerde autoritaire eenrichtingsverkeer. Je kon het zien als een spiegelstructuur tegenover de macht, waarbij de bemiddeling gebeurde door en voor de emanciperende groep. Onderwijs, permanente vorming, pers, radio en televisie en samenlevingsopbouw zouden een spiegelstructuur vormen tegenover de zuil van de macht.

Scandinavië en Duitsland, landen met een protestantse cultuur, waren ons voorgegaan met het volkshogescholenwerk. Het stond model voor de pluralistische vormingsbeweging in Vlaanderen. Traditioneel was de volksovoeding hier in handen van de zuilen. Het was een middel tot verspreiding van de correcte ideologie. Vanaf de jaren '60 ontstond een kritische stroming buiten de structuren die ook invloed had op het vormingswerk binnen de socio-culturele organisaties. De kritische acties van de KAV waren daar een voorbeeld van.

Het ministerie van Cultuur probeerde lang deze stroming bij middel van haar subsidiebeleid in te tomen. Maar uiteindelijk werd het pluralistische vormingswerk in de instellingen een factor van invloed. De Stichting Lodewijck De Raedt die reeds in 1952 startte met een pluralistisch volksovoedende werking in Vlaanderen was een voorloper. Na '68 ontstond bij ons Elcker-Ik als maatschappijkritisch vormingsinstituut. Het bood vanuit een basissocialistische inspiratie een onafhankelijk alternatief voor het kerkelijk vormingswerk waar de initiatiefnemers vandaan kwamen. Ook heel wat andere organisaties deden een beroep op de subsidies voor Volksontwikkeling. In de rand van de feministische beweging ontstonden gespreksgroepen die uitgroeiden tot vrouwenhuizen en er werd vrouwenvorming aangeboden. Deze vertrok vanuit de ervaring van vrouwen en pleitte voor het recht op autonoom denken en voor respect voor eigen keuzen. Het nam de positie van de vrouw op de korrel en stelde de sekserollen in vraag. Vrouwen werden geholpen om zich maatschappelijk te integreren door

hen voor te bereiden op buitenshuisarbeid, door een opleiding van de tweede kans. Het politieke vormingswerk zette vrouwen op de weg naar engagement.

Conclusie

Bij het welslagen of mislukken van de nieuwe sociale bewegingen speelden een aantal zaken duidelijk een rol. De omwenteling van '68 stond aan de wieg van de nieuwe sociale bewegingen. In de kern van deze stroming ging het om een democratisch en sociaal geïnspireerd engagement voor een samenleving met meer vrijheid en meer gelijkheid. Het startte met een revolutionair idee. Wij dachten dat de tijd daar rijp voor was, dat het de diepere wens van de mensen was. Eerlijke informatie en de toets van een kritisch oordeel zouden dat bovenhalen. Het internationale karakter van de beweging maakte haar sterk.

Tussen 1969 en 1974 werden de ideeën uitgekristalliseerd en er werd over de muurtjes taai en moeizaam gepraat over een progressieve frontvorming. In een bredere laag van de bevolking kregen de nieuwe basisbewegingen vorm met een revolutionaire bezieling onder invloed van extreem-linkse tendensen. Ze hadden het over democratie, milieu, vrede, ontwikkeling van de derde wereld, feminisme. Het succes was niet overal duurzaam. Daarover schrijf ik in het naschrift van mijn boek: *"Ik zag de beweging voor politieke frontvorming mislukken omdat ze het evenwicht verstoorde van de politieke macht die het toenmalige België bestuurbaar maakte. Het realisme van de beroeps politici holde het project van de politieke vernieuwing uit. De feministische beweging slaagde op het vlak van het privéleven en de persoonlijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen, maar kon de fundamentele van de macht niet aantasten. Al lijkt het paradoxaal, op invloed mikken is gevaarlijker dan aanleunen bij de macht... Bij het wel of niet slagen van beide bewegingen bleek van groot belang of de intellectuele voortrekkers aansluiting konden vinden bij een brede achterban in alle lagen van de bevolking."*⁽⁹⁾

Het internationale karakter van de vrouwenbeweging zorgde voor steun van de UNO en van Europa en ook dat werd een belangrijke factor.

Het progressieve partijproject Politiek Alternatief kon niet slagen omdat links in Vlaanderen te weinig gelijklopende belangen en strategieën had. Als broodheer waren de zuilen in staat hun leden te binden, terwijl de nieuwe sociale bewegingen nog op zoek waren naar hun profiel. Ze reageerden eerder antipolitiek en gingen de weg op van een langzaam democratisch proces waarvan pas veel later Agalev de politieke vleugel werd.

De verschillende pogingen om een links pluralistisch opinieblad op te zetten mislukten keer op keer, ook een feministisch blad was een precaire onderneming. De vele blaadjes die door de verschillende groepen van de basisbeweging werden verspreid bleven lectuur voor ingewijden. De formule van *Humo* toont aan hoe een progressieve, libertijnse koers succesvol gecombineerd wordt met een commercieel concept.

Ook de geschiedenis van de krant *De Morgen* illustreert de weg naar succes. Er werd jarenlang gestreden voor het voortbestaan van het ten dode opgeschreven socialistische dagblad. De lezers organiseerden een actie "*Duizend voor honderdduizend*" en het mocht niet baten. Er werd Agusta-geld ingepompt en het schip bleef zinken. Uiteindelijk werd de krant overgenomen door de Persgroep met Christian Van Thillo. De start leek een catastrofe. Zowel de nieuwsgaring als de onafhankelijke koers waren in gevaar. Pas toen bleek dat Yves Desmet, sinds 1994 hoofdredacteur van de krant, het goed kon vinden met Van Thillo en zijn commerciële aanpak op liberale termen werd de krant gered. Ze werd recent de sterkste stijger in de strijd om de lezersaantallen.

Het volledige opzet van de feministische beweging werd niet gehaald. De eisen betreffende het herverdelen van de economisch-financiële macht en de politieke macht worden maar met mondjesmaat ingewilligd. Vrouwen breken slechts door op deze beslissingsniveaus na zorgvuldige selectie op loyaliteit en het doorlopen van de fasen van inwijding. Vrouwen hebben als groep te zeer een verbindend waardensysteem dat leidt tot andere prioriteiten en aanpak dan de eerder op het onderscheid gebaseerde mannencultuur. Mochten vrouwen massaal binnenstromen dan pas zouden ze in staat zijn om een cultuurschok teweeg te brengen. Mijn stelling luidt dan ook dat de wereld van de vrijmarkteconomie een fundamentele confrontatie met de vrouwelijke cultuur niet zal dulden. De Europese Commissie die na de fase van positieve actie voor gelijke kansen van vrouwen en mannen kiest voor mainstreaming, treft een maatregel die prematuur is. Het afschaffen van een autonome cel die krachtig de vrouwenzaak bepleit, betekent dat men de uitvoering van een genderevenwichtiger beleid toevertrouwt aan de bewaarders van het bestaande systeem. Zolang de genderproblematiek voor de opinieleaders een 'vrouwenonderwerp' is dat te weinig krachtig is om de grote politiek te beïnvloeden holt dit de dynamiek uit van het feminisme.

Het strijdbare basiswerk dat nodig was om in het verzuilde België de feministische eisen op de politieke agenda te zetten, geeft een indicatie voor de aard van de initiatieven die zullen nodig zijn om hetzelfde te doen op het niveau van Europa. Feministen zullen subversieve dwarsverbindingen over de regio's moeten smeden om een genderdemocratie te realiseren⁽¹⁰⁾.

Mijn conclusie is: "*Onze maatschappelijke ordening steunt op een belangrijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen, zoals ze zich in stand houdt door de afstand tussen bezitters en niet-bezitters en leeft van de kloof tussen het Noorden en het Zuiden. We evolueren stilaan naar een soort wereldregering. Ik vrees dat deze beslissingsplek na het nationale en het Europese politiek-economische terrein het ultieme taboe wordt voor een pariteit van de seksen*"⁽¹¹⁾.

- (1) R. MULIER, *Dwars en loyaal. Een getuigenis over veertig jaar engagement*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1999, 312 p.
- (2) S. DE BEAUVOIR, *Le deuxième sexe*, Parijs, 1956.
- (3) R. JOLIE-MULIER, De vrouw in het licht van een evoluerend mensbeeld. In: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 58(februari 1967)2, pp. 107-130.
- (4) R. JOLIE-MULIER, W. BOSMANS, Er komt nooit democratie zonder autonome informatie. In: *Streven*, XXIV(december 1970)3.
- (5) *De Nieuwe Maand, tijdschrift voor politieke vernieuwing*, 15(juni 1972)5.
- (6) E. WITTE, Twintig jaar politieke strijd rond de abortuswetgeving in België (1970-1990). In: *Res Publica*, (1990)4.
- (7) L. IRIGARAY, commentaar in de rand van de Lewinskyaffaire van president Clinton.
- (8) Eindevaluatie na vijf jaar Emancipatiebeleid bij de Vlaamse Gemeenschap. Persconferentie van de dienst Emancipatiezaken van de Vlaamse administratie september 1996.
- (9) R. MULIER, *Dwars en loyaal [...]*, pp. 299-300.
- (10) A. WOODWARD, R. MULIER, Building Democratic Bridges over Belgian Political Bastions. The Work of the VOK-Women's Consultation Committee. In: Jill M. BYSTYDZIENSKI and Joti SEKHON, *Democratization and Women's Grassroots Movements*, Indiana University Press, 1999, p. 266.
- (11) R. MULIER, *Dwars en loyaal [...]*, p. 304.